

Gülxani (Pənah) Vəqif qızı Şüküroya ⁵⁷İSA HƏBİBBƏYLİNİN TÜRK DÜNYASININ BÖYÜK KƏRİFEYLƏRİNƏ
DAİR ELMİ-NƏZƏRİ FİKİRLƏRİ

Giriş. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar XX əsr Azərbaycan poeziyasının, Çingiz Aytmatov qırğız ədəbiyyatının görkəmli sənətkarlarıdır. Akademik İsa Həbibbəyli bu iki böyük sənətkar haqqında, onların həyat və yaradıcılığı ilə bağlı dəyərli tədqiqat əsərlərinin müəllifidir.

Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının böyük şəxsiyyətlərindən olan Məhəmmədhüseyn Şəhriyar xalq ruhunun ifadəçisi olub, yaratdığı kamil sənət əsərləri, deyim tərz, milli ənənələrə bağlı, azərbaycançılığın bütün ruhunu, sənətini, yaradıcılığını cümləmiş böyük ustad kimi yaddaşlarda qalıb.

“Heydərbabaya salam” əsərindəki yüksək poetika, adət-ənənələrə bağlılığı ilə, Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoymuş sənətkar kimi Ustad Şəhriyarın yaradıcılığını araşdıran İsa Həbibbəyli eksklüziv həyatını, ömür yolunu yada salır. Təbriz şəhərinin Başmeşə kəndində doğulduğu gündən üzübəri Azərbaycan ədəbiyyatının nəhəngləri sırasına daxil olana qədər keçdiyi ömür yolunu, bədii yaradıcılığını, böyük sənətkarlıq imkanlarını araşdırır.

Türk dünyasının böyük korifeyləri. Uşaq yaşlarından poeziyaya maraq göstərən, ilk yazısını “Ədəb” jurnalında dərc etdirən, Tehran Tibb İnstitutunun tələbəsi olarkən Sürəyya adlı bir qızı sevsə də, bu sevgiyə mane olan yüksək çinli bir məmurun Şəhriyarı Tehrandan sürgün etdirməsi, ruhuna vurulan ağır yara, təqiblər, təhdidlər, sürgün həyatı, həsrətində olduğu bütöv Azərbaycan dərdi, xalqının ruhunu oxşayan əsərləri onun şöhrətini bütün dünyaya yayır. İsa Həbibbəyli Şəhriyarın böyük tərcümeyi-halını bütövlükdə özündə əks etdirən “Ustad Məhəmmədhüseyn Şəhriyar” (1905-1988) (1) əsərində şairin böyük sənətkarlıq imkanlarına, əsərlərinin dil-üslub xüsusiyyətlərinə, Azərbaycan poeziyasının inkişafındakı böyük xidmətlərinə və o taylı-bu taylı Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin möhkəmlənməsində sənəti sözüylə gördüyü böyük işlərə diqqəti çəkir. 1988-ci il 18 sentyabrda Tehranın Mehr xəstəxanasında vəfat etmiş, Təbrizdəki Surxab qəbiristanlığında “Məqbərətüş-şüəra” (“Şairlər məqbərə”ində) dəfn olunduğu gün (20 sentyabr) Cənubi Azərbaycanda milli matəm günü elan edilmiş Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın Azərbaycan dilində 90 şeiri, iki hissədən ibarət “Heydərbabaya salam”, “Səhəndiyyə” poemalarının müəllifi kimi məşhur olduğunu bildiren İsa Həbibbəyli onun yaradıcılığında mühüm yer tutan Azərbaycan mövzusunı diqqətə çəkir: “Ustad şair Azərbaycanı böyük Vətən kimi ilhamla, ürəklə tərənnüm etmiş, bu mövzuda heç bir ideologiyaya təbə olmayıb, ümummilli mənafeyi ifadə edən və əbədi olaraq qala bilən mükəmməl şeirlər yazmışdır. Şəhriyarın Azərbaycanda şeirlərində Vətənin şanlı tarixi və böyük istiqbalı, taleyi və müqəddəratı özünün kamil bədii əksini tapmışdır” (2).

Onun “Azərbaycan” şeirini o taylı-bu taylı Azərbaycanda həmin mövzuda yazılmış” şah əsərlərdən bilir.

Könlüm quşu qanad çalmaz sənsiz bir an Azərbaycan,
Xoş günlərim getmir müdam xəyalımdan, Azərbaycan.
Səndən uzaq düşsəm də mən, eşqin ilə yaşayıram,
Yaralanmış qəlbim kimi qəlbi viran, Azərbaycan.
... Vətən eşqi məktəbində can verməyi öyrənmişik,
Ustadımız deyib heçdir Vətənsiz can, Azərbaycan. ... (3, s. 32)

İsa Həbibbəyli şeiri bütönlüklə oxucuların yadına salır, bu böyük sənət aşiqinin Vətən sevgisiylə çulğalanmış misralarını, bütövlükdə şeirini böyük məhəbbətdən yoğrulmuş böyük ədəbiyyat nümunəsi kimi poetik gözəlliyini də açıqlayır. Bütöv Azərbaycan–Vətən sevgisi ilə yoğrulmuş şairin Vətənin bütövlüyü, “qarşılıqlı əlaqələrin yaranmasını da böyük cəsarətlə şeirə” gətirdiyini, bu cəhətdən “Məmməd Rahim həzrətlərinə cavab” şeirində bunu “özünəməxsus şəkildə” mənalandırdığını yazır:

O taydadır Şəki, Şirvan, Qarabağ,
Bu tayda da Məşqin, Əhər, Qaradağ.
Bir-birlərin Arazdan almış soraq,
Araz bizi ayırmadan dağlayıb,
Son özü də gecə-gündüz ağlayıb.

Üfüqlərə rəya rəngin yaxıram,
Tilsimvari dağlar üstə taxıram.
Eynalıdan, Ərk üstündən baxıram,
Sən də hünər atın minib çaparsan,
Dumanlı dağlarda məni taparsan (3, s. 52)

İsa Həbibbəyli Şəhriyarın Süleyman Rüstəm (“Can Rüstəm”) Əbülfəz Hüseyniyə (“El bülbulü” şeiri), “Döyünmə-söyünmə”, “Qaçaq Nəbi”, “Qafqazlı qardaşlarla görüş”, “Gözüm aydın” şeirində də vətənin bütövlüyü, ayrılıq və həsrət üçün güclü olan şeirlərini, “Cənubda Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinin bir qolunu tanımaq, təbliğ etmək üçün möhkəm və davamlı sənət körpüsü olmuş”, milli-mənəvi birlik ideyasını böyük məharətlə “šeirin, sənətin birliyində” ifadə etmiş şairin böyük ictimai-siyasi fəallığını yüksək qiymətləndirir.

⁵⁷ Filologiya üzrə elmlər doktoru, dosent, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti, Azərbaycan dili və pedaqogika kafedrasının müəllimi

gulxani@outlook.com

Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın İranda Azərbaycan dilinə qadağa qoyularkən cəsarətlə yazılmış “Türkün dili” şeirini “ana dilimiz haqqında yazılmış şeirlərin ən kəsərlisi və qürurlusu” kimi yüksək qiymətləndirir: “Şəhriyar ana dilini sadəcə tərənnüm etməmiş, böyük vətəndaşlıq cəsarəti ilə doğma dilin mübariz keşiyində dayandığını bəyan etmişdir:

Türkün dili tək sevgili, istəkli dil olmaz.
Ayrı dilə qatsan bu əsil dil əsil olmaz.

Öz şerini farsa, ərəbə qatmasa şair,
Şeri oxuyanlar, eşidənlər kəsil olmaz.

Fars şairi çox sözlərini bizdən aparmış,
Sabir kimi bir süfrəli şair pəxil olmaz.

Türkün məsəli, folklor dünyada təkdir,
Xan yorğanı, – kənd içrə məsəldir, – mütil olmaz.

... Bu Şəhriyarın təbi kimi çimməli çeşmə,
Kövsər ola bilsə, demirəm Silsəbil olmaz.

Böyük əks-səda doğurmuş “Heydərbabaya salam” poemasının geniş bədii təhlilini verən İsa Həbibbəyli şairin poema yaradıcılığını təhlil edir, bu mənada “Haqqın səsi” poemasında ədalətsizliyin “yüksək bəşəri mövqedən” ittiham olunduğunu, burada “insanın Vətəni Yer kürəsidir” ideyasını irəli sürdüyünü, bütün insanları birliyə, bərabərliyə çağırıldığını bildirir. “Şeir və hikmət” poemasında da söz sənətinə milli və bəşəri münasibətin öz əksini tapdığını yazır.

Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın “Nişapurda günəş batarkən”, “Qardaşım oğlu Huşəngə”, “Gecənin əfsanəsi”ni “tərcümeyi-hal poemaları” adlandırır. Tarixi-romantik poema olan “Heydərbabaya salam”, İkinci Dünya müharibəsində baş verən hadisələri özündə əks etdirən “Stalingrad qəhrəmanları”, şair dostu Bulud Qaraçorlu Səhəndin məktubuna Azərbaycan dilində yazılmış cavab məktubu, “Vətən haqqında qüvvətli poetik simfoniya kimi” səslənən, “Heydərbabaya salam” “poetik silsiləsinin davamı, daha çox isə mənalı yekunu kimi” qəbul etdiyi “Səhəndiyyə” poemasının təhlilini verir. “Heydərbabaya salam” poemasını şairin “yaradıcılığının zirvəsi”, “Azərbaycan ədəbiyyatının şah əsərlərindən”, “dünya poeziyasındakı nadir lirik poemalardan biri” kimi yüksək qiymətləndirir.

“Heydərbabaya salam” poemasının geniş şəkildə təhlil və tədqiqatını aparan İsa Həbibbəyli Şəhriyarın bu əsəri haqqında böyük fikirləri (məsələn, Təbriz Maarif idarəsi rəisi Mehdi Rövşənzəmir və ədəbiyyatşünas Əbdüləli Kərəng nəşrinə yazdıqları müqəddimədə bu poemanı dünya ədəbiyyatında Tomas Houd, Teodor Banville, Şatobriyan, Viktor Hüqo, Lamartin və başqalarının uşaqlıq həyatı haqqında yazdıqları əsərlərlə müqayisə etmiş, üstünlüyü bu poemaya vermişdir) önə çəkir.

Şimali Azərbaycanda şairin yaradıcılığına olan marağı araşdıran İsa Həbibbəyli hələ 1958-ci illərdə ədəbiyyatşünas Həmid Məmmədzaadənin “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində “Şəhriyar Təbrizi” adlı məqaləsindən sonra belə bir qüdrətli Azərbaycan şairinin mövcud olduğu haqda məlumatlar yayıldığını, poemanın 1866-cı ildə Azərbaycan oxucusuna çatdırıldığını, Türkiyədə tanındığını, Məmmədəmin Rəsulzadənin fikirlərini (“Şəhriyar heç bir məktəbin təsirində deyildir. Ondaqı incə mənbələrin hamısı və yaradıcılığındakı sevimli üsullar yalnız öz duyğusu və qüdrətli təfəkkürünün məhsuludur... bu xarüqə əsərin Azərbaycan ədəbiyyatında bir hadisə təşkil etdiyi, bizcə, şübhəsizdir” (4) diqqətə çatdırır.

Poemanın müxtəlif illərdə yazıldığını, burada üstüörtülü şəkildə də olsa, “xalqın azadlıq düşüncələri”nin öz əksini tapdığını, şairin milli-azadlıq duyğularını örtülü şəkildə ifadə etmək məcburiyyəti qarşısında qaldığının hiss olunduğunu yazır: “Şəhriyar “siyasət adlı məndə bir mərzə yox”, – desə də aydın bir milli siyasətlə xalqın və məmləkətinin illər uzununu istismar edildiyini, müxtəlif siyasi oyunlara qatıldığını geniş xalq kütlələrinə dərk etdirməyə çalışmışdır” (5, s. 276).

Şairin poemasından yetərinə nümunələrə diqqət yetirir:

Heydərbaba, göylər bütün dumandı,
Günlərimiz bir-birindən yamandı.
Bir-birizdən ayrılmayın, amandı,
Yaxşılığı əlimizdən alıblar,
Yaxşı bizi yaman günə salıblar (3, s. 33)

İsa Həbibbəyli bu poemada şairin bütün zorakılıqlara baxmayaraq, gələcəyə “ümidlə, nikbin nəzərlərlə” baxdığını, poemada “istismar və qurtuluş motivləri” yer aldığını, şairin özünü də bədii obrazı canlandırıdığını yazır, əsəri “çağdaş dünya fikir xəzinəsinin mirvarisi” kimi dəyərləndirir. Bu poemaya yüzrlə nəzirələr yazıldığını, əsərlərinin o taylı-bu taylı elm aləminin də diqqətini cəlb etməsi, artıq Azərbaycan elminin bir qolunu da şəhriyarşünaslıq təşkil etdiyini, ustad sənətkar haqqında monoqrafiyalar, dissertasiyalar yazılıb çap etdirildiyini, adına Azərbaycanımızda küçələr, parklar salındığını, adının müxtəlif mədəniyyət ocaqlarına verildiyini, bir sözlə, Azərbaycan poeziyasının ustad sənətkarlarından biri kimi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində yeri təsbit olunduğunu bildirir.

İsa Həbibbəylinin ustad Şəhriyarımızın həyat və yaradıcılığından bəhs edən “Ustad Məhəmmədhüseyn Şəhriyar” əsəri şəhriyarşünaslıq elminə dəyərli töhfədir.

Çingiz Aytmatovun yaradıcılığı dünya ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus yer tutur. Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev yazır: “Dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə gözəl əsərlər bəxş etmiş Çingiz Aytmatov həm Qırğızstanın, həm də bütün türk dünyasının fəxridir”!

Dünya şöhrəti qazanmış görkəmli yazıçı Ç. Aytmatovu İsa Həbibbəyli XX əsr bədii düşüncəsinin və ümumiyyətlə, ədəbiyyatın və ictimai fikrin ən qüdrətli yaradıcılarından biri kimi qəbul olunduğunu, “keşməkeşli, şərəfli ömür və sənət yolu” keçdiyini, sovet rejiminin “sərt ideoloji tələblərinə baxmayaraq, sadəcə əməli işi ilə deyil, mənəvi aləminin bütün zənginlikləri, qəribəlikləri ilə yeni olan sadə insanı ciddi bir ədəbiyyat hadisəsi səviyyəsində təbii şəkildə təqdim etmək vəzifəsini bacarıqla” həyata keçirdiyini bildirir. 1978-ci ildə anadan olmasının 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülməsini Çingiz Aytmatov fenomeninin təkcə ədəbiyyat sahəsində deyil, cəmiyyətin bütün dairələrində yüksək səviyyədə qəbul edilməsinin ifadəsi kimi qiymətləndirir: “Bəlkə də Sovet İttifaqının ən yüksək ali mükafatları ilə təltif edildiyinə görə, Qərb ədəbi-ictimai mühiti Çingiz Aytmatovu qüdrətli yazıçı kimi de-fakto qəbul etsə də, ona Nobel mükafatı verməkdən yan keçməli olmuşdur” (6).

İsa Həbibbəyli Çingiz Aytmatovun əsərlərində və baxışlarında milliliklə bəşəriyyətin vəhdətini görür: “Milliliklə bəşəriyyətin dahiyənə harmoniyası Çingiz Aytmatov sənətinin özünəməxsusluğunu müəyyənləşdirir. Millilik və bəşəriyyətin dialektik əlaqəsi və üzvi sintezi Çingiz Aytmatovun əsərləri ilə təşviq etdiyi ümumdünya tarazlığı modelinin əsas dayaqlarını təşkil edir. Çingiz Aytmatov ədəbiyyatda insanı milli varlığı və bəşəri dəyəri ilə vəhdətdə təqdim etməyi zəruri saymış və yaradıcılığını bu harmoniya üzərində tarazlamışdır” (6).

İsa Həbibbəyli “Çingiz Aytmatovun ümumdünya tarazlığı modelinin daha bir özünəməxsusluğu da bu dahi sənətkarın dünyadakı problemləri qan tökmək, müharibələrə təkan vermək yolu ilə deyil, mədəniyyəti, ədəbiyyatı ön mövqeyə çəkmək üsulu ilə həll etməyə hesablanmış dahiyənə çağırışları” olduğunu qeyd edir. Çingiz Aytmatovun 20 il əvvəl meydana çıxmış “Müharibə kultunun yerinə mütləq mədəniyyət gəlməlidir” – çağırışının bu gün dünənkindən də aktual səsləndiyi, millilik və bəşəriyyətin Çingiz Aytmatov modeli insanlığa ədalət, sülh, birlik vəd etdiyi vurğulanır. Çingiz Aytmatovun “Asiya ağırlıqlı və Avropa meyilli yazıçı” olub, əsərlərində milli dəyərlərlə bəşəri düşüncənin ideal balansını tapdığı, onun Asiya düşüncəsinin ana xətlərinin mənsub olduğu qırğız xalqının taleyinin və mənəvi dünyasının əsasında formalaşdırdığı dərin həyat fəlsəfəsində və ümumiləşdirmələrində əks-səda tapdığı, qırğız ellərinin və çöllərinin ruhunu bütün reallıqları və özünəməxsusluqları ilə böyük ədəbiyyatda canlandırmaq, bütövlükdə Orta Asiya coğrafiyasının ümumiləşmiş obrazını yaratdığı qənaətinə bölüşür: “Dünya xalqları Qırğızstanı və Orta Asiyanı Çingiz Aytmatovun əsərləri vasitəsilə xəritədəkindən də yaxından tanımaq imkanı əldə etmişlər. Bu mənada ümumtürk təfəkkürünün möhtəşəm daşıyıcısı olan Çingiz Aytmatov, ilk növbədə qırğız ruhunun böyük ədəbiyyat heykəlidir. O, mənsub olduğu xalqı və ölkəni ana torpaq və insan haqqında bəşəri düşüncə səviyyəsində təqdim etmək istedadı ilə dünya ədəbiyyatı məkanına daxil olmuşdur. Obrazlı şəkildə desək, insanlığa xidmət edən ölməz əsərləri ilə birlikdə Çingiz Aytmatov – dünyanın ən uca zirvələrindən biri olan Tyan-Şan dağlarında bədii sözün qüdrətinə, böyük ədəbiyyata ucaldılan möhtəşəm abidədir. Onun yüksək və təkrarsız istedadının məhsulu olan bədii əsərləri qitələr, ölkələr, xalqları yaxınlaşdıran və doğmalaşdıran böyük sənət körpüləridir” (6).

Qeyd etmək yerinə düşər ki, bu gün dünya siyasi arenasında baş verən dövlətlərarası siyasi gərginliklər, Şərqdə alovlanan ölkələrin taleyi ümumən türk xalqlarının milli birliyi məsələsini aktuallaşdırır. Türk dünyası böyükdür. Böyük qüvvələrdən olan türklər həmişə azadlıq, dinclik, əmin-amanlıq uğrunda mübarizə aparıblar. 70 ildən çox müddətdə sovet ideologiyası milli mənlilik məsələsində öz siyasi ideologiyası ilə türk dünyasını parçalamağa çalışıb. Akademik Ramiz Mehdiyevin bu fikirlərində böyük bir həqiqət vardır ki, “Türkçülük ideyası hələ yaşayır və türk xalqlarının milli ruhuna öz təsirini itirməmişdir. ...Düzgün yanaşılsa, sağlam qavranılsa, həmin ideya hazırda öz müstəqil dövlətlərini yaratmış türklər, azərbaycanlılar, özbəklər, türkmənlər, qazaxlar, qırğızlar arasında qarşılıqlı iqtisadi və mədəni əməkdaşlığın inkişafında müəyyən müsbət rol oynayır, onların bir-birinə yaxınlaşmasına, dünya birliyinə qovuşmasına kömək edir” (6).

Moskvada Maksim Qorki adına Dünya Ədəbiyyatı İnstitutunda təhsil aldığı zaman yazdığı “Üz-üzə” povestinin (1957) böyük dəyərini açıq, bu əsərlə Çingiz Aytmatovun ədəbiyyatda özünəməxsus yaradıcılıq yolunu müəyyənləşdirdiyini, əsərdə Səidə və İsmayıl obrazları ilə ədəbiyyatda cəmiyyət və fərd probleminə dair mühüm ictimai məsələlər qaldırdığını, eyni zamanda müharibədən qaçan insanın obrazını böyük cəsarətlə bədii ədəbiyyata gətirdiyini, sosialist realizminin prinsipinə uyğun gəlmədiyi halda, “Totoyun ailəsinin timsalında ilk dəfə olaraq bu qəbildən olan müharibə insanların acınacaqlı faciəsini” təsvir etdiyini, 1991-ci il nəşrinə yazdığı ön sözdə Çingiz Aytmatovun bu əsərin qayəsində duran mətləblərdən (“Mən onun (Totoyun – İ.H.) və ailəsinin faciəsinin timsalında insanlar, şəxsiyyət və vəzifə arasında həllolunmaz mübahisədən qaçmağa çalışanları təsvir etməyə səy göstərdim”) bəhs etdiyini bildirir.

İsa Həbibbəyli roman içində roman adlandırılan biləcək “Manqurt” hekayətini (2) təhlil edir. Nayman Ananın ədəbiyyatda milli kimliklərin unudurulması proseslərinin yaşandığı dünyada yenidən oyanaraq özünə “Mən kiməm” sualını verib, cavab axtaran insanlığın milli-mənəvi dərkinin tamam yeni bədii təəcəssümü kimi qiymətləndirir: “Əsrə bərabər gün” romanında öz kökündən, tarixi yaddaşından məhrum edilməyin nəticəsində insanın manqurtlaşdırılmasının təsviri Çingiz Aytmatovun dahiyənə kəşfidir. Bu, sovet ideologiyasının hakim olduğu dövrdə həmin rejimin millətləri əridib itirmək, mənəvi aşınmaya məruz qoymaq üçün formalaşdırdığı siyasi sistemə vurulmuş ən ağır zərbə idi”.

“Əsrə bərabər gün” romanında təqdim edilən aşağıdakı dialoqu manqurtluq fəlsəfəsinin nə demək olduğunu aydınlaşdırdığını bildirir:

“Nayman Ana soruşdu:

- Məni tanıyırsan? Manqurt başıyla “yox”, – dedi.
- Bəs adın nədir?
- Manqurt.
- Səni indi belə çağırırlar, əvvəlki adın yadımdadır?

Manqurt danışmırdı. Anası görürdü ki, o, adını yadına salmağa çalışır... Amma görünür, oğlan qalın bir divara rast gəlmişdi, divarı keçə bilmirdi.

- Bəs atanın adı nədir? ...Doğulduğun yeri heç olmasa bilirsənmi?

...Heyhat, heç manqurtun tükü də tərpənməmişdi” (2, s. 466).

Əsərdə Qazanqapın dəfn mərasiminə gəlmiş oğlu Sabitcanın dədə-baba Ana-Beyit qəbiristanlığının sökülüb yerində kosmik stansiya tikilməsinə laqeyd yanaşması, nitqindəki qeyri-səmimilik, yaşadığı bu günü və özünü düşünməsi “manqurtluğun müasir forması kimi” təqdim olunduğunu qeyd edən İsa Həbibbəyli Sabitcan obrazını “manqurtlaşmanın ədəbiyyatdakı anonsu” adlandırır.

“Əsrə bərabər gün” romanının böyük ideya-bədii dəyərə malik olduğunu açıqlayır. Bu romanı “dünya ədəbiyyatının son bir əsrlik dövrünün möhtəşəm yekunu, yenidən soy-kökə, milli-mənəvi özünüdərkə qayıdışa və oyanışa çağıran müasir epoxanın ədəbiyyatının start nöqtəsi” adlandırır. “Keçmiş Sovetlər İttifaqında milli-mənəvi özünüdərkə qayıdış hələ müttəfiq respublikalar müstəqillik qazanmamışdan əvvəl “Əsrə bərabər gün” romanı ilə başlanmışdır. Bu mənada “Əsrə bərabər gün” milli oyanışa və dövlət müstəqilliyinə çağırışın qüvvətli paroludur” – fikrindədir.

Torpağa, yurda sadıq insanlar haqqında yazılmış “Ana tarla” povestini, İkinci Dünya müharibəsi illərində ön cəbhədə, səngərlərdə döyüşən atalarını, böyük qardaşlarını əsl vətəndaş ləyaqəti ilə əvəz edən gənclərin həyatından bəhs edən “Erkən gələn durnalar” povestini təhlil edir.

Çingiz Aytmatovun Ümumilli lider Heydər Əliyev haqqındakı fikirlərini – “Heydər Əliyev həqiqətən də tarixi, hətta əfsanəvi bir şəxsiyyətdir. Bu, sovet dövründə də belə idi, bugünkü MDB məkanında, xeyli çətinləşmiş müasir dünya şəraitində də belədir. Heydər Əliyev hər zaman xalqın xidmətində olmuşdur. Heydər Əliyev və onun yaşdlarının, hətta ondan cavan olan bir çox siyasi xadimin bacarmadığı xüsusiyyəti – müasir dövrün ən aktual çağırışlarına hazır olmağı nümayiş etdirə bilmişdir. Məhz Heydər Əliyevin zəngin təcrübəsinin və humanitar dünyagörüşünün gənişliyi nəticəsində indi Azərbaycanda sabitlik, tolerantlıq, mədəniyyət, maarifçilik hökm sürməkdədir. Bütün bunlar isə Azərbaycan dövlətinin müasir inkişafını və tərəqqisini təmin edəcək əsas amillərdir!” diqqətə çatdıran İsa Həbibbəyli onun Prezident İlham Əliyev haqqındakı sözlərini də “İlham Əliyev qloballaşan dünyanın lider etalonudur” – yada salır.

Akademik İsa Həbibbəylinin qırğız yazıçısı, eləcə də türk dünyasının, bəşəriyyətin yazıçısı kimi tanınan Çingiz Aytmatov yaradıcılığı ilə bağlı geniş məqaləsində monoqrafik keyfiyyətlər diqqəti çəkir. Yazıçının böyük ədəbi fəaliyyəti mərhələlər üzrə tədqiq olunur. Hər bir mərhələdə ərsəyə gələn əsərlərinin ideya-məzmun xüsusiyyətləri, bəşəri keyfiyyətləri, milli-mənəvi keyfiyyətləri araşdırılır, təhlil edilir, böyük sənətkarın yaradıcılıq ustalığı, zəngin bədii düşüncəsi, yaradıcılıq imkanları tədqiq olunur.

Qırğızistan–Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin möhkəmlənməsində, inkişafında Çingiz Aytmatov yaradıcılığının böyük rolunu qeyd etmək yerinə düşər. Azərbaycanın Qırğızıstandakı səfirliyinin təşkilatçılığı ilə Qırğızistan Milli Kitabxanasında “Çingiz Aytmatov–türk ruhunun təntənəsi” kitabının təqdimatı və “Odlar yurdu–Azərbaycan” mövzusunda kitab sərgisi keçirilib. Çingiz Aytmatovun 85 illiyi münasibətilə hazırlanan kitabın təqdimatında Milli Məclisin Mədəniyyət komitəsinin sədri, AMEA-nın müxbir üzvü Nizami Cəfərov, millət vəkili Sədaqət Vəliyeva, Qırğızistan rəsmiləri, səfirlər, elm, mədəniyyət və incəsənət xadimləri iştirak ediblər.

Nəticə. Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin dəstəyi ilə Azərbaycan və qırğız dillərində çap edilən kitabda Anar, Nizami Cəfərov, Oljas Süleymenov, İsa Həbibbəyli, Şahmar Əkbərzadə və digər Azərbaycan, rus, qazax, qırğız ədib və alimlərinin Çingiz Aytmatov haqqında məqalə və xatirələri toplanıb. Kitaba “Ön söz”ü Azərbaycanın Qırğızıstandakı səfiri yazıçı Hidayət Orucov yazıb.

Akademik İsa Həbibbəyli Azərbaycanda Çingiz Aytmatovun anadan olmasının 90 illiyi münasibətilə keçirilən geniş tədbirləri (Mərkəzi ofisi Bakı şəhərində yerləşən Türk Dövlətləri Parlament Assambleyası xətti ilə ədibin oğlu Askar Aytmatovun da iştirak etdiyi 15 may 2018-ci il tarixdə keçirilmiş xatirə gecəsi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun 13 iyul 2018-ci il tarixdə “Çingiz Aytmatov: milliliklə bəşəriyyəti birləşdirən fenomen” mövzusunda keçirdiyi beynəlxalq simpozium, Çingiz Aytmatovun “Ana tarla”, “Dəniz kənarı ilə qaçan alabaş”, “Əsrə bərabər gün” və başqa əsərləri əsasında hazırlanmış tamaşaların Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrı, Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı, Hüseyn Ərəblinski adına Sumqayıt Dövlət Dram Teatrının səhnələrinə çıxarılması) ölkəmizin mədəni həyatında əlamətdar hadisə kimi qiymətləndirir.

Sözün əsl mənasında Çingiz Aytmatovu “bütün dövrlərin və zamanların əbədiyaşar qüdrətli sənətkarı”, “dünya ədəbiyyatının real gerçəkliyi, qırğız xalqının və ədəbiyyatının əfsanəsi”, “türk dünyasının milli iftixarı” kimi yüksək qiymətləndirən İsa Həbibbəyli haqlı olaraq bu fikirdədir ki, “Çingiz Aytmatov dünya ədəbiyyatının əbədi mögikarı olmaq şərfi qazanmışdır. Geniş planetar baxışlara malik olan Çingiz Aytmatovun ölməz əsərləri və ideyaları özündən sonrakı ideal cəmiyyətin və böyük ədəbiyyatın manifestidir. Yer kürəsi və dünya ədəbiyyatı hələ bir neçə əsr Çingiz Aytmatovun həyat, müasir cəmiyyət və sənət ideallarına doğru yol gedəcəkdir. Çingiz Aytmatov – böyük ədəbiyyatın əbədiyyət rəmzidir” (6).

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. İsa Həbibbəyli. Şəhriyar dünyası. Tehran: Zufa yayınları, 2002, 31 s.
2. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar [Mətn] : bibliografiya Bakı, 2017, 473 s.
3. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar. Divanı-türki. Bakı, 1993, s. 33.
4. Məhəmmədamin Rəsulzadə. Ədəbi bir hadisə. Ankara: Azərbaycan, 1955, s. 6-7.
5. İsa Həbibbəyli. Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik. Bakı: Nurlan, 2007.
6. Əbədi mögikan – Çingiz Aytmatov-90. “525-ci qəzet”, 1-2 oktyabr 2018.

Açar sözlər: Çingiz Aytmatov, qırğız, Şəhriyar, türk, İsa Həbibbəyli.

Ключевые слова: Чингиз Айтматов, киргиз, Шахрияр, тюрк, Иса Габиббейли

Key words: Chingiz Aitmatov, kyrgyz, Shahriyar, turk, Isa Gabibbeyli

Xülasə

Məqalədə Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının böyük şəxsiyyətlərindən olan Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın yaratdığı kamil sənət əsərləri, deyim tərz, milli ənənələrə bağlılığı, azərbaycançılığın bütün ruhunu yaradıcılığında yaşatması, Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoymuş sənətkar kimi Ustad Şəhriyarın yaradıcılığını araşdıran İsa Həbibbəylinin elmi-nəzəri fikirləri təhlil edilir. Eyni zamanda qırğız ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Çingiz Aytmatovun zəngin yaradıcılığı, milli ədəbiyyatın inkişafında onun əsərlərinin misilsiz rolu, ilə bağlı akademikın araşdırmaları təhlil və tədqiqata cəlb edilir.

Научно-теоретические взгляды Исы Габиббейли на великих светил тюркского мира

Резюме

В статье рассматриваются совершенные произведения искусства, созданные Мухаммедхусейном Шахрияром, одной из великих личностей Южной Азербайджанской литературы, его стиль выражения, его приверженность национальным традициям, сохранение всего духа Азербайджанства в его творчестве, изучение творчества мастера Шахрияра как художника, положившего начало новому этапу в литературе Южного Азербайджана теоретические идеи анализируются. В то же время к анализу и исследованию привлекается богатое творчество выдающегося представителя киргизской литературы Чингиза Айтматова, уникальная роль его произведений в развитии национальной литературы, исследования академика.

Scientific and theoretical views of Isa Gabibbeyli on the great lights of the Turkic world

Summary

The article examines the perfect works of art created by Muhammedhusein Shahriyar, one of the great personalities of South Azerbaijani literature, his style of expression, his adherence to national traditions, the preservation of the entire spirit of Azerbaijan in his work, the study of the work of the master Shahriyar as an artist who marked the beginning of a new stage in the literature of South Azerbaijan's theoretical ideas are analyzed. At the same time, the rich creativity of the outstanding representative of Kyrgyz literature, Chingiz Aitmatov, the unique role of his works in the development of national literature, and the research of an academician are drawn to the analysis and research.

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova